

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДС/СС 05/4-02 бр. 397/2-XVII/16
08.03.2016. године

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој III редовној седници, одржаној 08.03.2016. године – на основу чл. 202. став 1. алинеја 14. и 15. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: СРБИ «ВЛАДИНОВЦИ»: СРПСКИ ПОЛИТИЧАРИ У УЖОЈ УГАРСКОЈ, ПРИСТАЛИЦЕ УГАРСKE ВЛАДЕ (1867-1905), докторанда Кристиана Јерића.

За ментора је одређен проф. др Радош Љушић.

Доставити:

1x Универзитету у Београду
1x Стручном сараднику за
докторске дисертације
1x Шефу Одсека за правне послове
1x Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Војислав Јелић

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
04/1-2 бр. 6/14	
(број захтева)	
8.03.2016.	
(датум)	

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Срби „владиновци“: Српски политичари у ужој Угарској, присталице угарске владе

(1867–1905)

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ историја

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Кристиан (Миодраг) Јерић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање:

Филозофски, Нови Сад

Година дипломирања: 2012.

Назив мастер рада кандидата:

Друштвено-политичка историја Сомбора у другој половини 19. века (1867-1890)

Назив факултета на коме је мастер рад одбрањена:

Година одбране мастер рада : 2013.

Филозофски

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

на седници одржаној 8.03.2016.

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА Проф. др Војислав Јелић
--	--

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

за кандидата	Кристиана Јерића
--------------	------------------

Име и презиме ментора:	Радосх Љушић
Звање:	Редовни професор

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. Кнежевина Србија (1830-1839), Београд 2004.
2. Вожд Карађорђе. Биографија, Београд 2005.
3. Српска државност 19. века, Београд 2008.
4. Ilija Garasanin on Serbia's Statehood, Balcanica 39 (2008), 131-174.
5. Књига о Начертанију: национални и државни програм Кнежевине Србије (1844), Београд 2004.

Заокружити одговарајућу опцију (А, Б, В или Г):

А) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији техничко-технолошких, природно-математичких и медицинских наука ментор треба да има најмање три рада са SCI, SSCI, AHCI или SCIE листе, као и Math-Net.Ru листе.

Б) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији друштвено-хуманистичких наука ментор треба да има најмање три рада са релевантне листе научних часописа (Релевантна листа научних часописа обухвата SCI, SSCI, AHCI и SCIE листе, као и ERIH листу, листу часописа које је Министарство за науку класификовало као M24 и додатну листу часописа коју ће, на предлог универзитета, донети Национални савет за високо образовање. Посебно се вреднују и монографије које Министарство науке класификује као M11, M12, M13, M14, M41 и M51.)

В) У случају израде докторске дисертације према ранијим прописима за кандидате који су стекли академски назив магистра наука ментор треба да има пет радова (референци) које га, по оцени Већа научних области, квалификују за ментора односне дисертације.

Г) У случају да у ужој научној области нема квалификованих наставника, приложити одлуку Већа докторских студија о именовању редовног професора за ментора.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Датум _____

М.П.

проф. др Војислав Јелић

Образложење предлога теме докторске дисертације

Срби „владиновци“: Српски политичари у ужој Угарској, присталице угарске владе (1867–1905)

Предмет истраживања

Предмет истраживања предложене докторске дисертације јесте деловање српских политичара, присталица угарске владе унутар жупанијских и градских самоуправа, на Угарском сабору и на подручју српске црквено-школске аутономије у периоду од 1867. до 1905. године. Период који обрађујемо представља заокружену хронолошку целину, омеђену Аустро-угарском нагодбом са једне и распадом Слободоумне странке Калмана Тисе, дугогодишњег председника угарске владе (1875–1890), са друге стране. У погледу географског оквира предмет нашег истраживања су српске присталице угарске владе са подручја Краљевине Угарске у ужем смислу, без Хрватске и Славоније. На такав поступак смо принуђени због чињенице, да је Хрватска и Славонија уживала извештан степен самоуправе унутар земаља круне Светог Стефана, као и да су српски политичари исте оријентације у Хрватској и Славонији већ обрађени у историографији.

Аустро-угарска нагодба из 1867. представља споразум између бечког двора и мађарске либералне политичке елите, која је створила нов, јасно дефинисан оквир политичког живота у до тада јединственој Аустријској царевини. Настала је дуалистичка монархија у којој је Угарска уживала широк степен унутрашње аутономије. Пошто је питање државно-правних односа између Аустрије и Угарске решен, стекли су се услови за унутрашње уређење Угарске. Због чињеница да су Мађари, иако најбројнији народ, чинили само релативну већину угарског становништва, постало је потребно да се

размотри питање положаја немађарских народа Угарске. Мађарски политички предводници су се одлучили за идеју о једној јединственој мађарској политичкој нацији, што је дошло до изражаја у *Закону о равноправности народности*. Пошто је убрзо постигнут консензус међу снагама које су се залагале за очување Аустро-угарске нагодбе, дошло је до фузије владине странке Ференца Деака, творца Аустро-угарске нагодбе и умерене опозиције Калмана Тисе. Тако је 1875. настала Слободоумна странка, која је владала Угарском све до 1905. године.

У наведеним околностима део српске политичке елите, предвођени Светозаром Милетићем, се определио за опозиционо деловање на основу Бечкеречког програма Српске народне слободоумне странке донетог 28. јануара 1868. године у циљу да се измени Закон о народностима и постигне заокруживање угарских жупанија на националној основи. Пошто је угарска влада за споменуте тежње сматрала да су уперене против територијалне целовитости Угарске, за њу је од кључног значаја било да сузбије утицај Милетићевих присталица у Јужној Угарској (Бач-Бодрошка, Торонталска и Тамишка жупанија), где су Срби живели у компактним масама. Приликом избора за Угарски сабор она се трудила да у српским срединама наспрам Милетићеваца кандидује Србе са својим програмом. Такви појединци су претежно били државни, жупанијски или градски чиновници, који су стога били везани за владајућу политичку елиту. Упркос почетном полету Милетићеве Српске народне слободоумне странке, она је убрзо почела да губи популарност међу српским становништвом, које је насупрот државно-правним проблемима све више постало заинтересовано за материјално-егзистенцијална питања. Значај Срба владиних присталица је даље порастао, када је Милетић 1876. због хапшења, а затим 1883. због своје болести био приморан да напусти политичку позорницу. Његовим нестанком дошле су до изражаја поделе унутар Народне странке. Прво су 1884. иступили „нотабилитети“ окупљени око Нике Максимовића са идејом да се Бечкеречки програм напусти и покуша сарадња са угарско владом, док су се 1887. и присталице даљег опозиционог деловања међусобно поделиле у погледу социјално-економских захтева. Распадом Српске народне слободоумне странке српски бирачи су се све чешће приликом избора за Угарски сабор опредељивали за своје сународнике са владиним програмом.

Слично својим мађарским колегама, велик део српских присталица угарске владе је своју политичку каријеру започео међу чиновницима жупанијских или градских муниципија. Често су и пореклом припадали породицама, које су имале дугу традицију учешћа у јавном животу. За угарску владу је било од великог значаја да у Јужној Угарској, обезбеди себи подршку дела српског народа, како би спречила јачање Милетићеве странке. Пошто су градски и жупанијски чиновници по свом положају били везани за владајућу елиту, представљали су идеалан избор за владине кандидате приликом избора за Угарски сабор. Ипак, нису сви српски посланици владине странке започели своју каријеру као чиновници. Лица попут барона Милоша Бајића од Варадије или барона Федора Николића од Рудне су и сами као велепоседници имали интереса да се сачува власт Калмана Тисе у Угарској како би се избегли већи друштвени потреси. У периоду од Аустро-угарске нагодбе 1867. до распада Тисине Слободоумне странке 1905. године укупно је било двадесет и пет посланика Срба са владиним програмом из уже Угарске на Угарском сабору.

Поред Угарског сабора делатност Срба „владиноваца“ је била значајна и на подручју српске црквено-народне аутономије. После распада Српске народне слободоумне странке они су у сарадњи са присталицама Кикиндског програма („нотабилитетима“) покушали да на Српском црквено-народном сабору формирају посланички клуб „умерене странке“. Главни циљ им је био да на Сабору 1892. године покушају да обезбеде потребну већину ради прихватања Јединственог статута, збирке уредби која је требала да замени све до тада постојеће законе српске црквено-народне аутономије. Иако у томе нису успели, њихова делатност је и у наредном периоду остала значајна, јер се угарска влада често преко својих српских присталица информисала о стању унутар српске аутономије.

У предложеном раду покушаћемо да обрадимо све аспекте везане за делатност српских политичара, владиних присталица унутар градских и жупанијских самоуправа, на Угарском сабору и на подручју српске црквено-народне аутономије. Користећи грађу домаћих и мађарских архива, објављене изворе, штампу, те страну и домаћу литературу, настојаћемо да одговоримо на бројна, мало расветљена питања у историографији: ко су

биле српске присталице угарске владе, у којим изборни окрузима су били кандидати за Угарски сабор, какве ставове су заступали на Угарском сабору и на Српском црквено-народном сабору, да ли су допринели побољшању положаја српског народа у Угарској, да ли су имали личне користи захваљујући свом утицају, да ли су имали прилике да утичу на мишљење мађарских политичких предводника из окружења Калмана Тисе.

Циљеви истраживања

Основни циљ нашег истраживања је да на основу доступних извора и литературе сагледамо делатност српских политичара, присталица угарске владе из уже Угарске на Угарском сабору, Српском црквено-народном сабору и у оквиру градских и жупанијских самоуправа. Користећи записнике градских и жупанијских скупштина, записнике Угарског сабора и документа различитих саборских одбора, записнике Српског црквено-народног сабора, штампу, те мемоаре значајнијих личности, покушаћемо да прикажемо њихов утицај и деловање унутар друштвено-политичког живота Срба из Угарске. Да би приказали делатност српских присталица угарске владе у поменутом периоду неопходно је да укажемо и на основу политике угарске владе према немађарским народностима Угарске, према самоуправи градских и жупанијских муниципија, те у мери у којој је то од важности за тему размотримо борбу између Тисине Слободоумне странке и различитих опозиционих партија за власт у Угарској, положај Српске православне цркве–Карловачке митрополије у Угарској, економски положај Срба у Угарској, као и став угарске владе према различитим политичким, друштвеним и привредним питањима која су била актуелна у периоду од 1867. до 1905. године (односи Аустрије и Угарске, питање вероисповедних закона, финансијска консолидација Угарске, проширење права гласа итд.).

Наши главни циљеви биће усмерени на то да пружимо одговоре на питања која су у домаћој историографији остала нерасветљена или слабо позната: ко су биле српске присталице угарске владе; зашто су се определиле за политичко деловање унутар владине странке; какав им је био став према програму Милетићеве Српске народне слободоумне

странке (Бечкеречки програм); који фактори су утицали на пораст њиховог утицаја међу српским бирачима крајем 70-их година XIX века; у којој мери су могли да утичу на одлуке градских и жупанијских органа и саме угарске владе; како су гледали на српску црквено-народну аутономију у Угарској; да ли су успели да допринесу побољшању положаја Срба у Угарској; како се на њих гледало у српском друштву у Угарској; који политички листови су заступали њихове интересе; да ли су узимали учешће у раду српских, али и мађарских културних удружења; како су гледали на развој односа између Аустро-Угарске и Србије, какво мишљење су имали у погледу положаја Срба у Босни и Херцеговини и Старој Србији.

Коначни циљ истраживања је анализа утицаја и деловање српских присталица угарске владе у друштвено-политичком животу Срба у Угарској у поменутом хронолошком оквиру, кроз сагледавање њихове делатности на друштвеном, културном и политичком пољу.

Основне хипотезе

- ❖ После Аустро-угарске нагодбе из 1867. стекли су се услови за развој парламентарно-политичког живота у Угарској.
- ❖ Мађарска политичка елита је национално питање у Угарској решила на основу јединствене мађарске политичке нације.
- ❖ Српски политички предводници окупљени око Светозара Милетића су одбацили Аустро-угарску нагодбу и захтевали су заокруживање угарских жупанија на националном основу.
- ❖ Угарска влада је тежње Милетићеваца сматрала за уперене против територијалног јединства Угарске, стога је тежила да сузбије њихов утицај у Јужној Угарској.
- ❖ Део српске интелигенције је сматрала Бечкеречки програм за неостварљив и опасан по Србе, јер је доводио до конфронтације са угарском владом.

- ❖ Српска народна слободоумна странка је после почетног полета почела да губи популарност међу српским бирачима.
- ❖ Српски бирачи су се временом више интересовали за материјално-егзистенцијална питања, него за државно-правне проблеме.
- ❖ Угарска влада је тежила да приликом избора за Угарски сабор у изборним срезовима са српском већином истакне српске кандидате.
- ❖ Српске присталице угарске владе су претежно били државни, жупанијски или градски чиновници.
- ❖ Део српских политичара наклоњени угарској влади су стекли значајан политички утицај.
- ❖ Поред угарских муниципија и угарског сабора, српски политичари блиски владиним круговима су имали значај утицај и на подручју српске црквено-народне аутономије, не само у својству посланика на Српском црквено-народном сабору, већ и као особе од поверења угарске владе, која се од њих информисала о раду српских аутономних органа.
- ❖ Српске присталице угарске владе су изимале учешће у раду српских, али и мађарских културних удружења.

Метод истраживања

Приликом израде тезе применићемо традиционалну методологију историјских истраживања, која се састоји у прикупљању и анализи изворне грађе, синтези тако добијених резултата и њиховом изношењу у форми писаног текста, уз коришћење постојеће научне литературе.

Прву фазу истраживања представља прикупљање релевантних историјских извора. За нашу тему најзначајнији су списи Мађарског земаљског архива (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára-MOL) у Будимпешти. Посебно треба да се издвоји фонд Угарског сабора (Országgyűlési Levéltár) у коме се налазе документа везана за посланичке

изборе и за рад Угарског сабора односно његових одбора, фонд Председништва (Miniszterelnökségi Levéltár) који садржи записнике седница угарске владе и полузваничну преписку председника владе, фонд Министарства унутрашњих послова (Belügyminisztériumi Levéltár) у коме се чувају списи о политичким кретањима и националним покретима у земљи, као и све уредбе и поверљиве инструкције Министарства унутрашњих послова угарским градским и жупанијским муниципијама. Надаље Земаљска Сечењијева библиотека (Országos Szécsényi Könyvtár-OSzK) у Будимпешти у свом Рукописном одељењу (Kéziratok gyűjteménye) чува велики број писама најзначајнијих политичких личности Угарске у наведеном периоду из којих је могуће реконструисати њихово мишљење о националном питању, политичким кретањима и другим важним проблемима. Од домаћих архива се по значају издваја Архив Војводине (АВ) у Новом Саду, односно фондови Бач-Бодрошке, Торонталске и Тамишке жупаније. У њима се налазе списи великог жупана, поджупана, као и документа везана за деловање различитих жупанијских органа, који пружају увид и у рад и напредак у служби српских чиновника. Пошто је део српских политичара, присталица угарске владе своју каријеру започео као чиновници градских муниципија, потребно је и да се консултују фондови градских органа, који се чувају у историјским архивима Новог Сада, Сомбора, Суботице, Зрењанина, Кикинде и Панчева. Како би се разјаснила улога српских присталица угарске владе на подручју српске црквено-народне аутономије никако не могу да се мимоиђу фондови Архива Српске науке и уметности у Сремским Карловцима, где се чува Митрополитско-Патријаршијски архив (МПА). На крају свакако је потребно и да се спомене фонд писама Рукописног одељења Матице Српске (РОМС) у Новом Саду. Детаљан преглед свих архива и фондова који ће бити коришћени за израду тезе налази се у одељку *Библиографија* овог образложења.

Од великог значаја за обраду предложене теме биће и објављени записници и списи Угарског сабора и алманаси са биографијама саборских посланика. Од збирке докумената издвајамо: *Српски народни сабори: списи бечке Државне архиве*, књ I (1861–1875), књ II (1875–1894), приредио Димитрије Кириловић, Нови Сад 1937, 1938; *Политичка акција Србије у јужнословенским покрајинама Хабсбуршке монархије 1859–1874*, прир. Војислав Ј. Вучковић, Београд 1965; *Светозар Милетић и Народна странка: грађа: 1860-1885*, књ.

I (1860–1869), књ. II (1870–1875), књ. III (1875–1875), прир. Никола Петровић, Сремски Карловци-Нови Сад, 1968, 1969, 1985.

Паралелно са радом на архивским документима користићемо и друге историјске изворе (објављене дневнике, мемоаре, штампу) и научну литературу релевантну за предложену тему. Детаљан преглед објављених извора и литературе налази се у одељку *Библиографија* овог образложења.

Након критичке анализе информација добијених на основу извора и литературе долазимо до синтезе резултата и рада на уобличавању текста саме дисертације. Резултати истраживања износе се хронолошким и тематским редом при чему се поштује узрочно-последична и смисаона веза између догађаја и процеса.

Значај истраживања

У домаћој историографији не постоји студија посвећена утицају и деловању српских присталица угарске владе. У погледу политичке историје угарских Срба нагласак ранијих истраживања је био на историји Милетићеве Српске народне слободоумне странке односно странака насталих њеним распадом. Стога у радовима Васе Стајића, Николе Петровића, Андрије Раденића, Василија Крестића, Дејана Микавице и других, српски политичари, присталице угарске владе су само узгред споменути, што оставља довољно простора за даља разматрања. Определили смо се за проучавање прошлости Срба „владиноваца“ из уже Угарске, пошто је повестница српских нотабилитета из Хрватске и Славоније („Куенових Срба“) недавно обрађена у две монографије хрватске историчарке Нивес Румењак (*Српски заступници у Банској Хрватској: оквир за колективну биографију: 1881–1892*, Загреб 2003; *Политичка и друштвена елита Срба у Хрватској поткрај XIX стољећа. Успон и пад Српског клуба*, Загреб 2005). Иако историја парламентаризма и рад различитих странака у Угарској у наведеном хронолошком оквиру спада у често проучаване теме мађарске историографије, српске присталице угарске владе су се нашли такође само на маргинама делима мађарских истраживача.

Научна новина овог рада је у томе што би ово била прва целовита студија утицаја и деловања Срба „владиноваца“ из уже Угарске на политички, друштвени и културни живот угарских Срба, али и Угарске у целини, заснована на строго научним принципима савремене историографије, чиме би надоместили празнину која постоји у домаћој науци.

Композиција студије

Предложени рад био би конципиран по хронолошком и хронолошко–тематском принципу и састојао би се из 11 делова: садржаја, предговора, шест главних поглавља, подељених у мања потпоглавља, закључка, резимеа и библиографије.

Први део рада чини **Садржај**, у коме се налази преглед тезе.

Други део рада чини **Предговор** у коме би представили тему докторске дисертације, појашњење методолошког приступа и указали на значај и сазнајне могућности теме, затим краћу, критичку анализу коришћених извора и литературе.

Поглавље **Друштвено-политички оквир**, које представља уводно поглавље биће састављено од четири мање целине: Аустро-угарска нагодба из 1867. године, Мађарска политичка елита и национално питање, Парламентаризам у Угарској, Срби у Угарској-демографски преглед. Прво је потребно да се размотри политички оквир настао поравнањем између Бечког двора и мађарских политичких предводника 1867. године. Како би се то постигло, потребно је да се укратко укаже на аустријску политику према Угарској од револуције 1848. до Нагодбе, као и на планове Беча за уређење Аустријске царевине у наведеном хронолошком оквиру. Посебна пажња биће посвећена политичком развоју Војводства Србије и Тамишког Баната. Затим ћемо да приступимо детаљном излагању самог нагодбеног споразума. Навешћемо да су војска, дипломатија, као и

њихово финансирање били заједнички за оба дела Монархије, надаље размотрићемо у којој је мери самосталност Угарске била ограничена Нагодбом. У наредном потпоглављу пажњу ћемо да посветимо мишљењу најзначајнијих мађарских политичких личности 60-их година XIX века о националном питању. Размотрићемо ставове Ференца Деака, Ђуле Андрашија, Калмама Тисе и Лајоша Кошута. Указаћемо на то да су се у суштини сви они залагали за идеју о једној јединственој политичкој нацији у Угарској, док су у периоду пре споразума са Бечким двором само из тактичких разлога наступали умерено према немађарским нацијама Угарске. Потврда за то се налази у закону *О равноправности народности* (1868: XLIV), који је Угарски сабор прихватио већ 1868. године, пошто је владајућа већина одбацила предлог немађарских посланика у коме је национално питање решено на основу територијалне аутономије за немађарске нације Угарске. Потпоглавље Парламентаризам у Угарској биће посвећено изборним законима од 1848. (1848: V) и 1874. (1874:XXXIII) године, као и кратком излагању о начину рада Заступничког дома Угарског сабора и структуре Горњег дома. Треба да се има на уму да је Угарска била специфична по веома малом броју бирача, чији се удео у укупном станиовништву у разматраном периоду кретао око 6%. Последње потпоглавље (Срби у Угарској-демографски преглед) пружиће читаоцу детаљну анализу демографског кретања Срба у Угарској са посебним освртом на Јужну Угарску, где су Срби живели у компактним масама.

Централни део докторске дисертације биће подељен на пет поглавља, која представљају хронолошко-тематске целине, које се даље деле на мања хронолошка или тематска, смисаоно распоређена поглавља.

Поглавље **Деакова српска странка**, састојаће се из две мање целине: Мађарска политичка елита и Бечкеречки програм; Срби „владиновци“ на Угарском сабору 1869–1875. Када је на Угарском сабору 1868. са огромном већином прихваћен закон *О равноправности народности* део српских политичких предводника се определило за опозиционо деловање на основу Бечкеречког програма донетог на конференцији Српске народне слободоумне странке 28. јануара 1869. године. Мађарски политички предводници су без обзира на страначко опредељење изузетно негативно оценили програм српске и

румунске опозиције, сматрајући да се ради о удару на територијални интегритет Угарске. Ни део конзервативних угледних Срба није прихватило идеју о опозиционом деловању, страхујући да угарски Срби више штете могу да имају од конфронтације са владом него користи. Међу њима се истицао Александар Стојачковић чиновник министарства унутрашњи послова, који је у периоду од 1869. до 1875. чак три пута неуспешно био владин кандидат приликом саборских избора. Наведено временско раздобље (1869–1875) представља епоху доминације Милетићеве Народне странке у српској средини, што је било и крунисано низом победа приликом избора за Угарски сабор. Поред подршке српских бирача изгледи су били повољнији за српску опозицију него у наредном периоду и због чињеница да угарски државни апарат још није био у потпуности изграђен у недавно развојаченој Војној граници. Стога су покушаји владе да помоћу разних личности потисне кандидате Народне странке приликом избора махом остали безуспешни, као значајан успех српских Деаковаца може само да се наведе избор Ђорђа Кондорошија у Новом Саду 1872. године. Поред Срба Деаковаца и српске опозиције на Угарском сабору у периоду од 1869. до 1875. Срби су били присутни и као посланици мађарске левице у виду Александра Николића, Петра Чарнојевића и Саве Вуковића. Такође не сме да се изгуби из вида и значај саборске делатности знаменитог Ђорђа Стратимировића, који је само номинално био присталица Деака.

Срби „владиновци“ потискују „народњаке“ је наслов треће целине, која се састоји из три дела: Срби на Угарском сабору 1875–1884; Сукоби унутар Народне странке; Нотабилитети и њихова политика. Фузијом Деакове странке са умереном левицом Калмана Тисе започео је период стабилности у политичком животу Угарске, што се неповољно одразило на изборне резултате Српске народне слободоумне странке. Српске бираче су све више занимала материјално-егзистенцијална питања, те се појавило мишљење да је потребно да се напусти јалова опозиција. Стога је у српској средини значајно ојачала владина странка, што је постало очигледно већ приликом избора 1875. када је и сам вођа Народне странке Светозар Милетић поражен у свом изборном округу у Башаиду од „владиновца“ Димитрија Бибића. Упркос чињеници да је Народна странка успела да задржи део своје популарности и да дође до посланичких мандата, број Срба из редова владине странке је од 1875. надмашила број Срба опозиционара на Угарском

сабор. За посланике на сабору са владиним програмом, поред Бибића, у наведеном хронолошком периоду су изабрани Александар Зака, Ђорђе Зака, Милош Димитријевић, Петар Лупа, Васа Поповић и Петар Стојковић. Срби „владиновци“ су бирани и у изборним окрузима где Народна странка није истицала своје кандидате. Слабљењу Народне странке је значајно допринео и сукоб Светозара Милетића и Нике Максимовића. Ника Максимовића обдарен са великим политичким талентом је сачекао нестанак Милетића са политичке позорнице, те је тек 1884. иступио са својим политичким програмом, који је био саснован на сарадњи са угарском владом уз одређене концесије са њене стране у погледу српске црквено-народне аутономије.

Четврто поглавље носи наслов **Срби међу мађарском политичком елитом** и подељено је на две целине: Срби државни чиновници; Срби међу жупанијском олигархијом и градским патрицијатом. Пошто су значајну окосницу политици угарске владе у српској средини чинили чиновници, потребно је да се размотри њихова делатност и положај у органима градске и жупанијске самоуправе, као и биографија малобројних, али значајних Срба међу вишим државним чиновницима. Међу Србима високим државним чиновницима свакако је неопходно да се осврнемо на рад Александра Стојачковића и Павла Трифунца у Министарству унутрашњих послова, као и на Теодора Мандића у Министарству просвете и богочасти. Међу жупанијском олигархијом најзначајнији положај су заузимали Милош Димитријевић и Милан Зака у Бачкој жупанији, барон Федор Николић од Рудне у Торонталу и барон Милош Бајић од Варадије у Тамишкој жупанији. У градовима са значајним уделом српског становништва (Сомбор, Нови Сад, Кикинда, Велики Бечкерек, Велика Кикинда, Пачнево) постојале су међусобно супростављене угледне српске породице које су у политичком животу често наступале без одређеног програма са циљем да за себе и своје присталице обезбеде водећа места у градској управи.

Пето поглавље носи наслов **Срби „владиновци“ на Угарском сабору 1887–1905** и подељено је на четири целине: Саборски период 1887–1892; Саборски период 1892–1896; Саборски период 1896–1901; Саборски период 1901–1905. Положај Српске народне слободоумне странке је после иступа Нике Максимовића са Кикиндским програмом 1884.

знатно ослабио, међутим ту се није завршио распад некада јединствене политичке организације. Убрзо је постало евидентно да постоји расцеп и између присталица даљег опозиционог деловања у погледу социјално-економских захтева, што је довело до поделе странке на либерале и радикале. У таквим околностима за присталице српске националне опозиције постало је немогуће да обезбеде избор својих кандидата за Угарски сабор, стога у периоду од 1887. до 1905. сви српски посланици на Угарском сабору су припадали владајућој Тисиној Слободоумној странци. У датом поглављу изложићемо детаљно њихову делатност на Угарском сабор и у њеним различитим одборима. Пажњу ћемо такође да посветимо њиховим програмским говорима пред изборе. Покушаћемо да расветлимо да у којој мери су успели да побољшају положај становништва округа који су заступали у погледу чега ћемо највише пажње да посветимо решењу проблема око ритског земљишта у Шајкашкој и тзв. „иберландском“ питању на простору некадашњег Великокикиндског диштрикта.

Срби „владиновци“ и српска црквено-народна аутономија је наслов шестог поглавља, које је подељено на три мања саставна дела: Ера Милетићеваца на Српском црквено-народном сабору, Покушај формирања „умерене странке“, Питање Јединственог статута. Политичким деловањем Светозара Милетића и његових присталица на Српском црквено-народном сабору започео је период сукоба српских либерала и црквене јерархије око превласти у српској аутономији у Угарској. Српски либерали су покушали да Црквено-народни сабор за који је закон предвиђао да се искључиво бави питањима везаним за рад српских аутономних органа претворе у српски политички сабор у Угарској. Томе се није супроставила само српска јерархија већ и угарска влада, што је у великој мери паралисало рад Српског сабора. Распадом Српске народне слободоумне странке малобројне присталице угарске владе међу посланицима на Српском црквено-народном сабору су заједно са српским „нотабилитетима“ покушали да формирају клуб „умерене странке“, која би се залагала за сарадњу са угарском владом и за споразум са српском јерархијом. Међутим и међу њима је постојао разлаз у мишљењу у погледу да ли да подрже Германа Анђелића на челу Карловачке митрополије или да заједно са осталим посланицима захтевају његово уклањање. После смрти Германа Анђелића и избора Георгија Бранковића на патријаршијски престо пажњу Српског сабора је закупило

питање Јединственог статута, збирке уредби која је имала за циљ да замени све до тада важеће српске аутономне законе. Група умерених посланика, „владиноваца“ и „нотабилитета“, се залагала за прихватање Јединственог статута, што ипак није успело захваљујући опозицији либерала, радикала и самосталаца из Хрватске.

Затим следи **Закључак** у коме ћемо сумирати резултате истраживања и указати на евентуална питања која су остала отворена. Последњи део рада чинили би **Резиме** на енглеском језику, у коме би у кратким цртама били представљени резултати до којих смо дошли током истраживања и **Библиографија**, са детаљним пописом коришћених извора и литературе.

Структура рада

- ❖ Садржај
- ❖ Предговор
- ❖ Друштвено-политички оквир
 - ✓ Аустро-угарска нагодба из 1867. године
 - ✓ Мађарска политичка елита и национално питање
 - ✓ Парламентаризам у Угарској
 - ✓ Срби у Угарској-демографски преглед
- ❖ Деакова српска странка
 - ✓ Мађарска политичка елита и Бечкеречки програм
 - ✓ Срби „владиновци“ на Угарском сабору 1869–1875
- ❖ Срби „владиновци“ потискују „народњаке“
 - ✓ Срби на Угарском сабору 1875–1884
 - ✓ Сукоби унутар Народне странке

- ✓ Нотабилитети и њихова политика
- ❖ Срби међу мађарском политичком елитом
 - ✓ Срби државни чиновници
 - ✓ Срби међу жупанијском олигархијом и градским патрицијатом
- ❖ Срби „владиновци“ на Угарском сабору 1887–1905
 - ✓ Саборски период 1887–1892
 - ✓ Саборски период 1892–1896
 - ✓ Саборски период 1896–1901
 - ✓ Саборски период 1901–1905
- ❖ Срби „владиновци“ и српска црквено-народна аутономија
 - ✓ Ера Милетићеваца на Српском црквено-народном сабору
 - ✓ Покушај формирања „умерене странке“
 - ✓ Питање Јединственог статута
- ❖ Закључак
- ❖ Резиме
- ❖ Библиографија

Библиографија

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Домаћи архиви

Архив Војводине, Нови Сад (АВ)

Ф. 421: Бач-Бодрошка жупанија II

Ф. 422: Торонталска жупанија II

Ф. 423: Тамишка жупанија II

Историјски архив града Новог Сада, Нови Сад (ИАГНС)

Ф. 1: Магистрат слободног краљевског града Новог Сада

Ф. 48: Велики жупан слободног краљевског града Новог Сада

Историјски архив Сомбор, Сомбор (ИАС)

Ф. 5: Магистрат слободног и краљевског града

Историјски архив Суботица, Суботица (ИАСу)

Ф. 1: Војнићи од Бајше

Ф. 2: Градско веће слободног краљевског града

Историјски архив Кикинда, Кикинда (ИАК)

Ф. 3: Великокикиндски привилеговани диштрикт-Кикинда

Историјски архив Зрењанин, Зрењанин (ИАЗ)

Ф. 3: Велики Бечкерек град са уређеним сенатом

Историјски архив у Панчеву, Панчево (ИАП)

Ф. 2: Магистрат муниципалног града Панчева

Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима (АСАНУК)

Митрополијско-патријаршијски архив (МПА):

Фонд „А“

Фонд „Б“

Фонд Сабори

Рукописно одељење Матице српске, Нови Сад (РОМС)

Збирка писама

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (MOL)

Polgári kori kormányhatóságok levéltárai (K szekció):

Országgyűlési Levéltár:

Elnöki és Általános iratok (K 2)

Közös ügyek tárgyalására kiküldött magyar Országos Bizottság (K 8);

Miniszterelnökségi Levéltár:

Központilag iktatott és irattározott iratok (K 26)

A miniszterelnökök félhivatalos levelezése (K 467);

Belügyminisztériumi Levéltár:

Elnöki iratok (K 148)

Rezervált iratok (K 149).

Országos Szécsényi Könyvtár, Budapest (OSZK)

Kéziratok gyűjteménye

НОВИНЕ И ЧАСОПИСИ

Бácsка (1878–1905)

Браник (1885–1905)

Застава (1866–1905)

Zenta és Vidéke (1889–1891)

Zombor és Vidéke (1880–1905)

Наше Доба (1885–1905)

Недељни Лист (1879–1881)

Pesti Napló (1865–1905)

Србски Дневник (1887–1888)

Србски Народ (1869–1891)

Torontál (1872–1905)

Újvidék (1875–1905)

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

1. *A képviselőház rendszabályai*, Pest 1869.
2. *A képviselőház házszabályai. A képviselőháznak 1875-ik évi május 20. és 21-én tartott üléseiben elfogadott módosítások szerint*, Budapest 1875.
3. *A képviselőház házszabályai*, Budapest 1896.
4. *A képviselőház házszabályai*, Budapest 1899.
5. *A képviselőház házszabályai*, Budapest 1901.
6. *A délvidék településeinek vallási adatai (1880–1941)*, Budapest 1999.
7. *A délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*, Budapest 1998.
8. *A magyar korona országában, az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt*, Pest 1871.
9. *A magyar korona országában, az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint rendezve, II. Kötet*, Budapest 1882.
10. *A Magyar Korona országában az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei*, Budapest 1893.
11. *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálás 10. Végeredmények összefoglalása*, Budapest 1909.
12. *A felsőház ideiglenes rendszabályai*, Pest 1869.
13. *A főrendi ház házszabályai*, Budapest 1885.
14. *A főrendiház szervezete. Megvilágítva a fennálló törvények, szabályok és rendeletek által*, kiadja Szerencs János, Budapest 1893.
15. *Az 1850. és 1857. évi népszámlálás*, Budapest 1993.

16. *Az 1869. évi április 20-ikára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*, I-XVI, Pest 1869, 1870, 1871, 1872.
17. *Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*, I-XXVIII, Buda 1872, 1873, 1874, 1875.
18. *Az 1875. évi augusztus hó 28-ra hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*, I-XXIX, Budapest 1876, 1877, 1878.
19. *Az 1878. évi október hó 17-re hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*, I-XXVI, Budapest 1879, 1880, 1881.
20. *Az 1881. évi szeptember hó 24-re hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*, I-XXII, Budapest 1881, 1882, 1883, 1884.
21. *Az 1884. évi szeptember hó 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*, I-XXIV, Budapest 1884, 1885, 1886, 1887.
22. *Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*, I-XXXV, Budapest 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892.
23. *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*, I-XXXVII, Budapest 1892, 1893, 1894, 1895, 1896.
24. *Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*, I-XXXVIII, Budapest 1897, 1898, 1899, 1900, 1901.
25. *Az 1901. évi október hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*, I-XXXVI, Budapest 1901, 1902, 1903, 1904, 1905.
26. *Az 1861. év április 2. Peste egybegyűlt országgyűlés képviselőházának naplója*, szerkeszti Hajnik Károly, I-II, Pest 1861.
27. *Az 1865-ik évi december 10-ikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*, szerkeszti Greguss Ágost, I-XI, Pest 1866, 1867, 1868.
28. *Az 1869-ik évi április 20-ikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*, szerkeszti Greguss Ágost, I-XXIV, Pest 1869, 1870, 1871, 1872.
29. *Az 1872-ik évi szeptember 1-re hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*, szerkeszti Nagy Iván, I-XVII, Budapest 1872, 1873, 1874, 1875.
30. *Az 1875-ik évi augusztus 28-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*, szerkeszti Nagy Iván, I-XVIII, Budapest 1876, 1877, 1878.

31. *Az 1878. évi október 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*, szerkeszti P. Szathmáry Károly, I-XIX, Pest 1878, 1879, 1880, 1881.
32. *Az 1881. évi szeptember 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*, szerkeszti P. Szathmáry Károly, I-XVII, Pest 1882, 1883, 1884.
33. *Az 1884. évi szeptember hó 27-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*, szerkeszti P. Szathmáry Károly, I-XVI, Pest, 1884, 1885, 1886, 1887.
34. *Az 1887. évi szeptember 28-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*, szerkeszti P. Szathmáry Károly, I-XXVII, Pest, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892.
35. *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*, I-XXXIV, Budapest 1892, 1893, 1894, 1895, 1896.
36. *Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*, I-XXXVII, Budapest 1897, 1898, 1899, 1900, 1901.
37. *Az 1901 évi október hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*, I-XXXI, Budapest 1902, 1903, 1904, 1905.
38. Apponyi Albert gróf, *A magyar nemzet természetszerű elhelyezkedése a világpolitikában*, Budapest 1915.
39. *Bács-Bodrogh megye közigazgatási bizottságának ügyviteli szabályai*, Zombor 1876.
40. Bárány Dezső, *Magyar nemzetiségi politika*, Budapest 1903.
41. Вучетић Илија, *Погледи на начелне основе наше народно-црквене аутономије*, Нови Сад 1897.
42. Grosschmid Gábor, *A zombori magyar olvasóköri félévszázados története. Az ötvenedik évforduló megünneplése alkalmából*, Zombor 1894.
43. Грујић Никанор, *Аутобиографија Никанора Грујића некад епископа пакрачког*, приредио Иларион Зеремски, Сремски Карловци 1907.
44. Deák Ferencz, *Deák Ferencz beszédei*, szerkesztette Kónyi Manó, I-III, Budapest 1882, 1886, 1889.
45. Димитријевић Милан, *Каква је наша аутономија?*, Нови Сад 1897.
46. Димитријевић Милош, *Успомене из мога живота*, Нови Сад 1896.
47. Eötvös József, *A nemzetiségi kérdés*, Pest 1865.
48. Исти, *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra*, I-II, Budapest 1981.

49. Игњатовић Јаков, *Мемоари*, прир. Живојин Бошков, I-II, Нови Сад 1989.
50. Исти, *Мисли о аутономији*, Нови Сад 1886.
51. Jászai Oszkár, *A nemzetiségi államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*, Budapest 1912.
52. Јеремић Јован, *Три савремена питања у народно-црквеној аутономији*, Нови Сад 1908.
53. Јовановић Владимир, *Успомене*, прир. Василије Крестић, Београд 1988.
54. Kemény G. Gábor, *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában 1867–1918*, I (1867–1892), II (1892–1900), III (1900–1903), IV (1903–1906) Budapest 1952, 1956, 1964, 1966.
55. Красојевић Ђорђе-Јаша Томић, *Рат у српској народно-црквеној аутономији, три говора*, Нови Сад 1914.
56. Крестић Василије, Љушић Радос, *Програми и статуту српских политичких странака до 1918*, Београд 1991.
57. Kristóffy József, *Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890–1926*, Budapest 1927.
58. Кртић Никола, *Дневник. Приватни и јавни живот*, I, приредили Алесандар Вулетић и Милош Јагодић, Београд 2005.
59. Исти, *Дневник. Јавни живот*, I, III, прир. Милош Јагодић, Београд 2005, 2007.
60. Максимовић Ника, *Говор др Нике Максимовића држан на бирачком збору у Суботици у питању народно-црквене аутономије*, Карловци 1896.
61. Исти, *Говор Др. Нике Максимовића о нацрту народно-црквеног устава*, Земун 1892.
62. Исти, *Гружани*, прир. Сава Дамјанов, Сомбор 2006.
63. Исти, *Мемоар др. Нике Максимовића о преговорима са др. Александром Дардајем. Поверљива конференција у патријаршијском двору у Карловцима г. 1898*, прир. Јован Јеремић, Сремски Карловци 1914.
64. Мандић Теодор, *Успомене из нашег црквено-народног живота*, свеска I-III, Нови Сад 1897, 1899, 1902.
65. Mercator, *A nemzetiségi kérdés és a magyar birodalmi eszme*, Budapest 1908.
66. Mérei Gyula, *A magyar polgári pártok programjai 1867–1918*, Budapest 1971.

67. Миладиновић Жарко, *Jus inspectionis-врховни државни надзор-или држава и самоуправа (автономија)*, Сремски Карловци 1909.
68. Исти, *Тумач повластица, закона, уредаба и других наређења српске народне црквене автономije у Угарској, Хрватској и Славонији*, Нови Сад 1897.
69. Милетић Светозар, *Сабрани списи*, I-III, приредили Чедомир Попов и Дејан Микавица, Београд 1999, 2001, 2002.
70. Милутиновић Никола, *Из поверљивих извештаја новосадског великог жупана Андреје Флата*, Нови Сад 1954.
71. Мита Клицин, *Уредба о уређењу црквених, школских и фундационалних дела гркоисточне српске митрополије одобрене превишњим краљевским рескриптом од 10. августа 1868*, Сремски Карловци 1909.
72. Móricz Pál, *A magyar országgyűlési pártok küzdelmei a koronázástól a Deák és a balközép pártok egybeolvadásáig 1867–1874*, I-II, Budapest 1892.
73. Mocsáry Lajos, *Programm a nemzetiség és a nemzetiségek tárgyában*, Pest, 1860.
74. *Országgyűlési almanach 1886*, szerkesztette dr. Halász Sándor, Budapest 1886.
75. *Országgyűlési almanach 1892–1897. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól*, szerkeszti Sturm Albert, Budapest 1892.
76. *Országgyűlési almanach 1897–1901. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól*, szerkeszti Sturm Albert, Budapest 1897.
77. *Országgyűlési almanach 1901–1906. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól*, szerkeszti Sturm Albert, Budapest 1901.
78. Полит-Десанчић Михаило, *Успомене*, прир. Сава Дамјанов, Нови Сад 2006.
79. *Политичка акција Србије у јужнословенским покрајинама Хабсбуршке монархије 1859–1874*, приредио Војислав Ј. Вучковић, Београд 1965.
80. Поповић Аца-Зуб, *Успомене*, прир. Сава Дамјанов, Нови Сад 2003.
81. Popovich Milos, *A nemzetiségi kérdés Magyarországon szerb szempontból*, Szabadka 1865.
82. Radić Emilian, *Die Verfassung der orthodox-serbischen particular-Kirche von Karlovitz*, Prag 1880.
83. Ристић Јован, *Глас из Србије о питању народности у Угарској*, Београд 1865.

84. Руварац Димитрије, *Лакше! Лакше! посвећено народном збору у Сомбору*, Сремски Карловци 1903.
85. Seaton-Watson W. P., *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*, London 1911.
86. Светозар Милетић и Народна странка. *Грађа: 1860-1885*, књ. I (1860–1869), књ. II (1870–1875), књ. III (1875–1875), прир. Никола Петровић, Сремски Карловци-Нови Сад, 1968, 1969, 1985.
87. *Српски народни сабори. Списи бечке Државне архиве*, књ I (1861–1875), књ II (1875–1894), прир. Димитрије Кириловић, Нови Сад 1937, 1938.
88. Стефановић-Виловски Тодор, *Моје успомене 1861–1881*, Сремски Карловци 1907.
89. Стојачковић Александар, *Велештованим бирачима изборног перлешког среза*, Будимпешта 1892.
90. Исти, *Питање Великокикиндског диштрикта са државноправног гледишта, повластице које му служе за основ и исторично-правничка расправа о питању одкупа његови такозвани иберландски земаља и регална права*, Будим 1868.
91. Исти, *A magyarországi gör. kel. szerb egyház önkormányzatáról*, Budapest 1886.
92. Стратимировић Ђорђе, *Успомене*, приредио Жарко Димић, Нови Сад 2013.
93. Суботић Јован, *Живот Дра Јована Суботића*, I-V, Нови Сад 1901, 1902, 1905, 1910.
94. Тапавица Ђорђе, *Шајкашко питање*, Нови Сад 1909.
95. Tisza István, *Válogatott politikai írások és beszédek*, szerkesztette Tőkészki László, Budapest 2003.
96. Томић Јаша, *Политички списи*, I-III, приредила Љубомирка Крљуш, Нови Сад 2007.
97. Исти, *Програм радикалне и програм либералне странке*, Нови Сад 1901.
98. Исти, *У чему је наша автономна борба*, Нови Сад 1910.
99. *Torontálmegye helyhatósági rendszere és ügykezelési szabályai*, Nagybecskerek 1867.
100. *Уједињена омладина српска и њено доба 1860–1875. Грађа из совјетских архива*, приредила В. Н. Кондратјева, Нови Сад 1977.
101. *Új országgyűlési almanach 1887–1892. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól*, szerkeszti Sturm Albert, Budapest 1888.

102. Fridrik Tamás, *Bács-Bodrogh vármegye földrajzi, történelmi és statisztikai népszerű leírása*, Szeged 1878.
103. *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1836–1868. évi törvéncikkek-Milléniumu kiadás*, szerkeszti Dezső Márkus, Budapest 1897.
104. *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1869–1871. évi törvéncikkek-Milléniumu kiadás*, szerkeszti Dezső Márkus, Budapest 1896.
105. *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1872–1874. évi törvéncikkek-Milléniumu kiadás*, szerkeszti Dezső Márkus, Budapest 1896.
106. *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1875–1876. évi törvéncikkek-Milléniumu kiadás*, szerkeszti Dezső Márkus, Budapest 1896.
107. *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1877–1878. évi törvéncikkek-Milléniumu kiadás*, szerkeszti Dezső Márkus, Budapest 1896.
108. *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1884–1886. évi törvéncikkek-Milléniumu kiadás*, szerkeszti Dezső Márkus, Budapest 1897.
109. *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1894–1895. évi törvéncikkek-Milléniumu kiadás*, szerkeszti Dezső Márkus, Budapest 1897.
110. Csoór Gáspár, *Bácska társadalmi élete*, Budapest 6. r.

ЛИТЕРАТУРА

Студије, монографије

1. *A magyar sajtó története 1848–1892*, I-II, főszerkesztő Szabolcsi Miklós, Budapest 1985.
2. Arató Endre, *A nemzetiségek nemzetiségi ideológiája*, Budapest 1983.
3. Asztalos Miklós, *A nemzetiségek története Magyarországon, betelepüléstől máig*, Budapest 1934.
4. Ács Zoltán, *A nemzetiségek a történelmi Magyarországon*, Budapest 1996.

5. Bérenger Jean-Kecskeméti Károly, *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon 1608–1918*, Budapest 2008.
6. Bertényi Iván, *Bánffy Dezső és a nemzetiségi kérdés*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi kar, Budapest 2005.
7. Бешлин Бранко, *Европски утицаји на српски либерализам у XIX веку*, Сремски Карловци-Нови Сад 2005.
8. Бикар Федора, *Сентандреја у огледалу прошлости*, Сентандреја-Будимпешта 2003.
9. Boros Zsuzsanna-Szabó Dániel, *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*, Budapest 1999.
10. Бошков Живојин, *Јаков Игњатовић*, Нови Сад 1988.
11. Buzinkay Géza, *Borsszem Jankó és társai. Élclapok és karikatúrák a XIX. század második felében*, Budapest 1983.
12. Васин Горан, *Патријарх Георгије Бранковић и његово доба 1890–1907*, Нови Сад 2014.
13. Исти, *Српски црквено-народни сабори у Хабзбуршкој монархији 1861-1888*, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Нови Сад 2012.
14. Видаковић Славко, *Постанак и развитаk српских народно-црквених фондова и фундација у Сремским Карловцима (од 10. авг. 1749. до 31. дец. 1922.)*, Нови Сад 1922.
15. Vöclker Karl, *Geschichte Österreichs*, München 2004.
16. Gergely András-Szász Zoltán, *Kiegyezés után*, Budapest 1978.
17. Gratz Guszáv, *A dualizmus kora. Magyarország története 1867–1918*, I-II, Budapest 1934.
18. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, herausgegeben von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch, Band III, IV, VII, Wien 1980, 1985, 2000.
19. Diószegi István, *A Ferenc József-i kor*, Budapest 1999.
20. Исти, Diószegi, *Hungarians in the Ballhausplatz. Studies on the Austro-Hungarian Common Foreign Policy*, Budapest 1983.
21. Ђере Золтан, *Мађарски и српски национални препород*, Нови Сад 2010.
22. Екмечић Милорад, *Стварање Југославије 1790–1918*, Београд 1989.

23. Исти, *Дуго кретање између клања и орања. Историја Срба у новом веку 1492–1992*, Београд 2007.
24. Ердүхељи Мелхиор, *Историја Новог Сада*, Нови Сад 1894.
25. Pionszki Gabriella, *Képviselők és képviselet Magyarországon a 19. és a 20. században*, Budapest 2009.
26. *Историја банкарства у Војводини*, у редакцији проф. др Николе Гаћеше, Нови Сад 2001.
27. Kann Robert, *The Multinational Empire. Nationalism and national reform in the Habsburg monarchy 1848–1918*, I-II, New York: Columbia University Press 1950.
28. Исти, *A History of the Habsburg Empire 1526–1918*, Berkeley: University of California Press 1977.
29. Kemény G. Gábor, *A magyar nemzetiségi kérdés története. A nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében 1790–1918*, Budapest 1946.
30. Кићовић Мираш, *Јован Хаџић*, Нови Сад 1930.
31. Кириловић Димитрије, *Помађаривање у бившој Угарској*, Нови Сад 1935.
32. Ковачевић Душко, *Јаков Игњатовић. Политичка биографија 1822–1889*, Београд 2006.
33. Исти, *Светозар Милетић. Живот и политика (1826–1901)*, Београд 2009.
34. Kosáry Domokos, *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867*, Budapest 1990.
35. Крестић Василије, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*, Београд 1991.
36. Исти, *Историја српске штампе у Угарској 1791–1914*, Нови Сад 1980.
37. Исти, *Јаша Томић. Политички портрет 1856–1922*, Нови Сад 2006.
38. Исти, *Срби у Угарској 1790–1918*, Нови Сад 2013.
39. Исти, *Хрватско-угарска нагодба 1868. године*, Београд 1969.
40. Лебле Арпад, *Беоцинска каја*, Нови Сад 1959.
41. Исти, *Грађанске партије у Војводини 1887–1918*, Нови Сад 1979.
42. *Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye*, szerkeszti dr. Borovszky Samu, I-II, Budapest 1909.

43. *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye*, szerkeszti dr. Borovszky Samu, Budapest 1914.
44. *Magyarország vármegyéi és városai. Temesvár*, szerkeszti dr. Borovszky Samu, Budapest 1914.
45. *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*, szerkeszti dr. Borovszky Samu, Budapest 1912.
46. *Magyarország története*, VI (főszerkesztő Kovács Endre), VII (főszerkesztő Hanák Péter), Budapest 1979, 1983.
47. Марковић Саша, *Политичка биографија Јована Јоџе Лалошевића*, Сомбор 2011.
48. May Arthur, *The Habsburg Monarchy 1867–1914*, Cambridge: Harvard University Press 1951.
49. Merényi László, *Boldog békeidők. Magyarország 1900–1914*, Budapest 1978.
50. Mérei Gyula, *Polgári radikalizmus Magyarországon*, Budapest 1947.
51. Микавица Дејан, *Лаза Костић. Политичка биографија*, Нови Сад 2011.
52. Исти, *Михаило Полит-Десанчић. Вођа српских либерала у Аустроугарској*, Нови Сад 2007.
53. Исти, *Политичка идеологија Светозара Милетића*, Нови Сад 2006.
54. Исти, *Српска Војводина у Хабзбуршкој монархији 1690–1920. Историја идеје о држави и аутономији пречанских Срба*, Нови Сад 2005.
55. Исти, *Српско питање на Угарском сабору*, Нови Сад 2011.
56. Mikó Imre, *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*, Kolozsvár 1944.
57. Милекер Срећко, *Историја града Панчева*, Панчево 1925.
58. Милисавац Живан, *Историја Матице српске*, I-II, Нови Сад 1984, 1992.
59. Милитар Трива, *Др. Светозар Милетић и његово доба*, Нови Сад 1926.
60. Милутиновић Коста, *Из историје политичких идеја*, Београд 1938.
61. Исти, *Светозар Милетић*, Загреб 1939.
62. Muhi János, *Zombor története*, Zombor 1944.
63. Пал Тибор, *Мађарска политичка јавност и српско питање на Балкану 1860–1878*, Нови Сад 2001.

64. Исти, *Мађарска политичко јавно мњење и српско питање на Балкану 1903–1914*, Нови Сад 2012.
65. Петровић Душан, *Патријарх карловачки Герман Анђелић *1822/1882–1888 и његово доба*, Сремски Карловци 2008.
66. Петровић Никола, *Око Милетића и после њега*, Нови Сад 1964.
67. Исти, *Светозар Милетић (1826–1901)*, Београд 1958.
68. Pölöskei Ferenc, *A magyar parlamentarizmus a századfordulón. Politikusok és intézmények*, Budapest 2001.
69. Исти, *István Tisza. Ein ungarischer Staatsmann in Krisenzeiten*, Budapest 1994.
70. Поповић Душан, *Срби у Војводини. Од Темишварског сабора 1790 до Благовештенског сабора 1861*, Нови Сад 1963.
71. Ракић Лазар, *Јаша Томић 1856–1922*, Нови Сад 1986.
72. Исти, *Радикална странка у Војводини до почетка XX века*, Нови Сад 1975.
73. Исти, *Радикална странка у Војводини 1902–1919*, Нови Сад 1983.
74. Рокаи Петар-Ђере Золтан-Пал Тибор-Касаш Александар, *Историја Мађара*, Београд 2002.
75. Руварац Димитрије, *Народно-црквени сабор и Синод 1902.*, Сремски Карловци 1926.
76. Исти, *О српско народно-црквеној аутономији у Угарској (од 1690-1903)*, Сремски Карловци 1926.
77. Румењак Нивес, *Српски заступници у Банској Хрватској. Оквир за колективну биографију: 1881–1892*, Загреб 2003.
78. Иста, *Политичка и друштвена елита Срба у Хрватској поткрај XIX стољећа. Успон и пад Српског клуба*, Загреб 2005.
79. Ruszoly József, *Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868*, Budapest 1999.
80. Секулић Лаза, *Др. Михаило Полит-Десанчић. Покушај оцртаја личности*, Нови Сад 1930.
81. Слијепћевић Ђоко, *Историја српске православне цркве*, II, Београд 1991.

82. Спасовић Ивана, *Банатска војна граница и њено укидање 1872. године*, Панчево 2004.
83. Стајић Васа, *Великокикиндски диштрикт 1776–1876*, Нови Сад 1950.
84. Исти, *Светозар Милетић*, Београд 1938.
85. Тејлор Алан Џон Персивал, *Хабзбуршка монархија. Историја Аустријске царевине и Аустроугарске*, Београд 2001.
86. Tőkész László, *Tisza István*, Budapest 2000.
87. Томандл Миховил, *Историја Панчева. Поводом 850 година града Панчева*, Панчево 2003.
88. Исти, *Др. Светислав Касапиновић. Прилог националној и црквено-политичкој историји Срба у Војводини*, Панчево 1940.
89. Toth Adalbert, *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848–1892*, München 1973.
90. Hanák Péter, *1867-európai térben és időben*, Budapest 2001.
91. Исти, *Magyarország a Monarchiában*, Budapest 1978.
92. Исти, *Ungarn in der Donau-Monarchie*, Wien-München-Budapest 1984.
93. Hantsch Hugo, *Geschichte Österreichs 1648–1918*, Graz-Wien-Köln-Rhein 1953.
94. Хегедиш Антал-Чобановић Катарина, *Демографска и аграрна статистика Војводине 1767–1867*, Нови Сад 1991.
95. Hobsbawm Eric, *Nations and Nationalism since 1780. Programme, myth, reality*, Cambridge: Cambridge University Press 1990.
96. Fónagy Zoltán, *Modernizáció és polgárosodás. Magyarország története 1849–1914*, Debrecen 2001.
97. Csorba László, *A tizenkilencedik század története*, Budapest 2000.
98. Siklóssy László, *Az országgyűlési beszéd útja*, Budapest 1939.
99. Somogyi Éva, *Abszolutizmus és kiegyezés 1849–1867*, Budapest 1981.
100. Иста, *Ferenc József*, Budapest 1989.
101. Иста, *Kormányzati rendszer a dualista Habsburg Monarchiában*, Budapest 1996.
102. Spira György, *The Nationality Issue in the Hungary of 1848–1849*, Budapest 1992.

1. Baka András, *A magyar nemzetállamiság teoretikusai (Grünwald, Concha, Beksics)*, Állam és jogtudomány 2 (1985), 327-358.
2. Baranyi Béla, *Gondolatok az uralkodó elitről, valamint a helyi elit történetéről, a debreceni virilizmus kapcsán (1870–1930)*, Magyar történeti tanulmányok V., Acta Universitatis Debreciensis de Ludovico Kossuth nominatae Seres Historica XIV (1972), 4–73.
3. Bertényi Iván, *Politikai nemzet a Bánságban. A dualizmus kori Torontál megyei országgyűlési képviselők etnikai háttéréről*, „...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni”. Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére, Eger 2011, 333–348.
4. Бешлин Бранко, *Срби из Хабзбуршке монархије, учесници у Босанско-херцеговачком устанку и српско-турским ратовима 1875–1878*, Зборник о Србима у Хрватској, III, Београд 1995, 305–369.
5. Varga-Kuna Bálint, *A millennium és a nemzetiségek*, Magyar Kisebbség Új Sorozat 51-52 (2009), 93–105.
6. Васин Горан, *Национално-политичка борба Срба у Угарској 1848–1884*, Истраживања 21 (2010), 311–336.
7. Исти, *Слободоумно православље-милетићевци и конзервативци на црквено-народном сабору 1869–1870*, Српске студије 2 (2011), 209–237.
8. Војводић Васо, *Споменица Милетићеве „Српске народне слободоумне странке“ и „Главног одбора за српско ослобођење“ кнежевском намесништву у Србији о дизању устанка на Балкану 1872 године*, Зборник радова са Научног скупа Светозар Марковић, живот и дело, Београд 1977, 447–486.
9. Вучковић Војислав, *Војвођанско питање у односима између Србије и Мађара 1859–1868*, Зборник Матице српске, Серија друштвених наука 5 (1953), 26–39.
10. Гавриловић Славко, *Вести о Светозару Милетићу 1856–1857*, Зборник Матице српске за историју 7 (1973), 87–106.

11. Исти, *Светозар Милетић од еминенс ђака до националног револуционара*, Зборник Матице српске за историју 54 (1996), 87–106.
12. Исти, *Срби у Угарској и питање мађаризације у првој половини XIX века*, Историјски часопис 23 (1976), 89–104.
13. Gángó Gábor, *Az 1868. évi nemzetiségi törvény és következményei*, Magyar Kisebbség Új Sorozat 51-52 (2009), 9–16
14. Gerő András, *A magyar polgárosodásról*, Magyar polgárosodás (tanulmánykötet), Budapest 1993, 319–400.
15. Исти, *A Monarchia Magyarországnak képviselőháza. Egy változó atmoszféra története*, Magyar polgárosodás, Budapest 1993, 243–271.
16. Исти, *Polgárosodás és elitek a Monarchia Magyarországn*, Utódok kora. Történelmi tanulmányok, esszék, Budapest 1996, 136–146.
17. Gerő István, *Szabadelvűség és konzervativizmus a Monarchia Magyarországnak legitimációs szervezetében*, Magyar polgárosodás, Budapest 1993, 273–293.
18. Deák Ágnes, *Az 1868-as nemzetiségi törvény ausztriai előzményei*, Magyar Kisebbség Új Sorozat 51-52 (2009), 17–36.
19. Diószegi István, *A magyar függetlenségi ellenzék és a Monarchia külpolitikája 1900–1914*, Századok 1 (1973), 2–24.
20. Demeter Attila, *Eötvös József nemzetiségi nézetei az Uralkodó eszmékben*, Magyar Kisebbség Új Sorozat 51-52 (2009), 38–49.
21. Djordjevic Dimitrije, *Projects for the Federation of South-East Europe in the 1860s and 1870s*, Balcanica 1 (1970), 119–145.
22. Ђере Золтан, *Дневник краљевског комесара Петра Чарнојевића из 1848. године*, Зборник Матице српске за историју 61-62 (2000), 241–275.
23. Исти, *Идеологија мађарске Свете круне*, Војвођански простор у контексту европске историје: зборник радова, Нови Сад 2012, 137–159.
24. Исти, *Мађарски мемоаристи о Србима од почетка деветнаестог века до 1878. године*, Перо и повест: српско друштво у сећањима: зборник радова, Београд 1999, 41–66.

25. Исти, *Прилог проучавању закона о равноправности народности из 1868. године*, Истраживања 14 (1992), 63–77.
26. Исти, *Скица промена етничког састава становништва на тлу данашње Војводине 1526-1910. године*, Истраживања 15 (2004), 105–123.
27. Катунш Ласло, *Водећи слој мађарских политичара о јужнословенском питању између 1849. и 1867. године*, Српско-мађарски односи и сарадња: 1848–1867, Београд 1987, 107–129.
28. Кеваго Ласло, *Статистика испитивања друштвено-економског положаја Јужних Словена у Мађарској почетком XX века*, Зборник Матице српске за друштвене науке 54 (1969), 33–65.
29. Kiss Endre, *Apponyi Albert az ideológus és politikus*, Történelmi szemle 1 (1986), 1–35.
30. Ковачевић Душко, *Јаков Игњатовић о Србима и источном питању*, Историјски записи 1-2 (1999), 191–213.
31. Исти, *Сведочење Ђуре Вукичевића о Јакову Игњатовићу, Мађарима и Хрватима у време заседања Угарског и Хрватског сабора 1861. године*, Зборник Матице српске за историју 39 (1989), 117–123.
32. Исти, *Став Јакова Игњатовића према Мађарима и Угарској држави*, Зборник Матице српске за историју 40 (1989), 25–44.
33. Костић Мита, *Већање Бечке владе о постулатима Благовештенског сабора за обновон Српске Војводине*, Историјски часопис 12-13 (1961–1962), 239–270.
34. Крестић Василије, *Једно сведочење о атеизму Светозара Милетића*, Зборник Матице српске за књижевност и језике 24 (1976), 177.
35. Исти, *Нотабилитети и њихова политика у Угарској и Хрватској*, Сентандрејски зборник, I, Београд 1987, 91–112.
36. Исти, *О Ђорђу Стратимировићу и његовом политичком програму из 1872. године*, Зборник Матице српске за историју 4 (1972), 31–49.
37. Исти, *О Михаилу Политу-Десанчићу и источном питању*, Зборник Матице Српске за историју 33 (1986), 173–186.
38. Исти, *О сукобу Светозара Милетића са Ником Максимовићем из 1873. године*, Зборник Матице српске за историју 4 (1971), 143–150.

39. Исти, *Политика Срба из Угарске према Мађарима од 1849. до 1867. године*, Српско-мађарски односи и сарадња: 1848–1867, Београд 1987, 95–105.
40. Лебл Арпад, *Банатска грађанска левица у светлости њене штампе у ери акутне кризе дуализма*, Историја 20. века 10 (1969), 113–165.
41. Исти, *Бачка 48-ашка левица 1896–1918*, Годишњак Филозофског факултета 1 (1973), 83–106.
42. Исти, *Српска народна слободоумна странка 1887–1918*, Истраживања 4 (1975), 261–342.
43. Lóránd Imre, *Az 1905-ös koalíció politikai ideológiája*, Világosság 6 (1975), 330–334.
44. Mazsu János, *A hazai értelmiség fejlődésének néhány sajátossága a múlt század derekát követő évtizedekben*, Magyar történeti tanulmányok XVII., Acta Universitatis Debreciensis de Ludovico Kossuth nominatae Seres Historica XXXVIII (1984), 25–61.
45. Месарош Шандор, *Партијско-политичке борбе у Бачкој и Банату за време избора за угарски парламент 1825–1918*, Истраживања 12 (1989), 5–152.
46. Микавица Дејан, *Војводина као политички и национални програм у Хабзбуршкој монархији*, Српска политичка мисао 3 (2013), 219–229.
47. Исти, *Милетићевци на путу формирања странке 1860–1869*, Истраживања 22 (2011), 309–324.
48. Исти, *Равноправност и дискриминација на угарској Диети 1690–1848*, Истраживања 21 (2010), 213–261.
49. Исти, *Светозар Милетић и црквено питање*, Истраживања 18 (2007), 205–228.
50. Исти, *Српска и мађарска државна идеја на Угарском сабору 1876–1918*, Извори о историји и култури Војводине: зборник радова, Нови Сад 2009, 159–274.
51. Миланков Владимир, *Барон Федор Николић од Рудне*, Темишварски зборник 3 (2002), 95–112.
52. Mucsi Ferenc, *Polgári radikalizmus Magyarországon 1900–1914*, Történelmi szemle 2 (1977), 280–314.
53. Pál Judit, *Korrupció vagy „hazafias cselekedett”? Válaszási korrupció Erdélyben a dualizmus kor elején*, Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig, Budapest 2013, 388–404.

54. Пал Тибор, *Мађарско политичко јавно мњење у раздобљу дуализма 1867–1918*, Извори о историји и култури Војводине: зборник радова, Нови Сад 2009, 293–326.
55. Исти, *Пројекат Кошут Лајош из Китахије о реорганизацији Хабзбуршке монархије*, Зборник радова „Сусрет култура“, II, Нови Сад 2010, 929–934.
56. Исти, *Српско-мађарски односи током 70-их година XIX века, с посебним освртом на територију данашње Војводине*, Српско-мађарски односи кроз историју: зборник радова, Нови Сад 2007, 225–231.
57. Pap József, *A dualizmus kori képviselők életpálya-elemzésének dilemmái*, Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig, Budapest 2013, 420–432.
58. Исти, *Kísérlet a magyarországi választókerületek huszadik század eleji etnikai karakterének meghatározására*, Közép-Európai Közlemények III (2010), 38–45.
59. Исти, *Szabadelvű és munkapárti választási eredmények és képviselők 1901 és 1910 között*, Tisza István és emlékezete. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára, Debrecen 2011, 59–78.
60. Исти, *„Úrrátenni a nemzetet a tömeg felett”. A választójogi reform és az erdélyi választók összetételének kérdése*, „...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni”. Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére, Eger 2011, 227–237.
61. Péter László, *Az arisztokrácia, a dzsцентри és a parlamenti tradíció a XIX. századi Magyarországon*, Túlélők. Elitek és társadalmi változás az újkori Európában, Válogatás a nemzetközi történeti irodalomból, Budapest 1993, 191–241.
62. Исти, *A választójog és a választókerületi beosztás problematikája Erdélyben 1848–1877*, Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Nova Series XXXVII Sectio Historiae (2010), 123–144.
63. Popovici Vlad-Iudean, *The Elective Representatation of the Romanians in the Hungarian Parliament 1869–1892*, Studia Universitatis „Petru Maior”, Series Historica XI (2011), 121–146.
64. Press Volker, *A nemesség a XIX. században. A régi Európa vezető társadalmi rétegei a polgári-bürokratikus korban*, Túlélők. Elitek és társadalmi változás az újkori Európában, Válogatás a nemzetközi történeti irodalomból, Budapest 1993, 11–40.

65. Раденић Андрија, *Парламентарна страначка борба Срба под Угарском у критичним годинама новог раздобља после Берлинског конгреса 1878–1887. године*, Истраживања 10 (1983), 183–251.
66. Исти, *Српске грађанске странке према социјалистичком покрету у Војводини 1903–1914*, Зборник Матице српске, Серија друштвених наука 9 (1954), 45–99.
67. Révész László, *Nationalitätenfrage und Wahlrecht in Ungarn 1848–1918*, Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete 3 (1971), 88–122.
68. Исти, *Parteipolitik, Parlamentarismus und Nationalitätenpolitik im liberalen Ungarn*, Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete 9 (1978), 123–158.
69. Szabó Dániel, *A magyar társadalom politikai szerveződése a dualizmus korában*, Történelmi szemle 1–2 (1992), 199–230.
70. Исти, *A magyarországi politikai rendszer működése*, A Monarchia kora-ma, Budapest 2008, 123–135.
71. Veliky János, *Liberális közvélemény-teóriák a XIX. század közepén*, Magyar történeti tanulmányok XVII., Acta Universitatis Debreciensis de Ludovico Kossuth nominatae Seres Historica XXXVIII (1984), 5–24.
72. Hanák Péter, *A magyar nacionalizmus néhány problémája a századforduló idején*, Történelmi szemle 2–3 (1960), 335–340.
73. Исти, *A másokról alkotott kép. Polgárosodás és etnikai előítéletek a magyar társadalomban (a 19. sz. második felében)*, Századok 5–6 (1985), 1079–1104.
74. Исти, *Politika és etika a századforduló reformnemzedékénél*, Új írás 3 (1979), 72–83.
75. Исти, *Társadalmi struktúrák a XIX. századi Közép-Európában*, Történelmi szemle 2 (1997), 159–177.
76. Исти, *Vázlatok a századelő magyar társadalmáról*, Történelmi szemle 2 (1962), 210–245.
77. Исти, *Viszonylagosság és látszólagosság a századforduló Monarchiájában*, Világosság 4 (1979), 215–233.
78. Horváth Zoltán, *A magyar sajtó a dualizmus utolsó évtizedeiben*, Irodalomtörténet 1 (1961), 17–41.

79. Исти, *A nacionalizmus kifejődése és a nemzetiségi kérdés alakulása a dualista Magyarország utolsó évtizedeiben*, Századok 2–3 (1961), 300–337.
80. Cieger András, *A 19. századi politika társadalomtörténetének hazai kutatása-ahogy én látom*, Aetas 3 (2009), 138–146.
81. Исти, *A politikus mint hivatás a 19. századi Magyarországon?*, Korall 42 (2010), 131–150.
82. Исти, *A helyi politikai elit érdekérvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyéiben a dualizmus időszakában*, Korall 13 (2003), 87–106.
83. Исти, *Mindennapok a tisztelt házban. A nagypolitika társadalomtörténete (1865–1918)*, Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig, Budapest 2013, 405–419.
84. Schönbraum Attila, *Páriaelit? Nemzetiségi képviselők a Magyar Országgyűlésben 1900–1918*, Képviselő Magyarországon, I, Budapest 2005, 75–104.

НАУЧНО-НАСТАВНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

РЕФЕРАТ О КВАЛИФИКОВАНОСТИ КАНДИДАТА И ПОДОБНОСТИ ПРЕДЛОЖЕНЕ ТЕМЕ ЗА ДОКТОРСКУ ДИСЕРТАЦИЈУ

Част нам је да о кандидату **Кристиану Јерићу** и предложеној теми докторске дисертације, ***Срби „владиновци“: српски политичари у ужој Угарској, присталице угарске владе (1867–1905)***, поднесемо следећи реферат.

1. ОСНОВНИ ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ И ДИСЕРТАЦИЈИ.

Кристиан Јерић рођен је у Сомбору 1989. године. По завршетку гимназије „Вељко Петровић“ у Сомбору 2008, уписао је основне студије на смеру Историја на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, које је окончао 2012. са просечном оценом 9, 83. Мастер студије је уписао на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду, на катедри за Историју српског народа у Новом веку и под руководством ментора проф. др Радоша Љушића 2012. Завршио их је са просечном оценом 10, 00, одбранивши мастер рад под називом *Друштвено-политичка Историја Сомбора у другој половини 19. века (1867-1890)* 2013. Докторске студије је уписао 2014. на истом Факултету и катедри и под руководством истог ментора. Од 2014. стипендиста је Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије; укључен је у рад на пројекту Министарства ев. бр. 177014, *Српска нација – интегративни и дезинтегративни процеси*.

Кандидат је до сада објавио следеће радове.

1) *Цар Франц Јозеф у посети Војводству Србији и Тамишком Банату и Војној граници 1852. године*, Споменица Историјског архива Срем 11 (2012), 118–144. У раду је обрађена посета аустријског владара Војводству Србија и Тамишки Банат и делу Војне крајине у лето 1852, обављена у склопу напора круне да се ојача унутрашња кохезија државе након

револуције 1848/49. Детаљно је описан пријем цара у српској средини, у Новом Саду, Петроварадину, Карловцима, Панчеву, Тителу и Земуну. Показано је да у политичком смислу посета дала скромне резултате. Ипак, молбе које је становништво том приликом подносило владару представљају важан историјски извор за оцену стања и прилика међу Србима у Војводству и делу Крајине непосредно после револуције.

2) *Историја Сомбора у првој деценији после Аустро-угарске нагодбе*, Споменица историјског архива Срем 12 (2013), 86–109. У раду су рамотрени сви значајнији друштвено - политички догађаји у Сомбору, важном граду за српски народ у Угарској од Аустро-угарске нагодбе 1867. до 1879. године. Пажња је усмерена на политичко деловање челника Српске народне слободоумне странке, како на локалном, тако и на државном нивоу. До 1879, градоначелник Сомбора био је Србин, а од тада, захваљујући подељености српских бирача, Мађар.

3) *Национална држава у делима Густава Бекшича*, Споменица историјског архива Срем 12 (2013), 181–187. У овом раду је на основу објављених дела мађарског публицисте Густава Бекшича (1847-1906) анализиран његов политички програм, који је имао за циљ претварање Угарске у мађарску националну државу. Упркос Бекшичевој популарности као публицисте, његове реформне идеје су осуђиване као неизводљиве. Ипак, оне су заслужиле да буду размотрене због своје оригиналности, као и због важних података везаних за народносно питање, школство, управу и индустријализацију Угарске које је Бекшич износио.

4) *Демографска кретања и развој привреде у Сомбору у другој половини 19. века (1867–1890)*, Српске студије 4 (2013), 149–175. У раду је приказан развој верске и националне структуре Сомбора заједно са основним подацима о привреди града у периоду од Аустро-угарске нагодбе 1867. до пада Владе Калмана Тисе 1890. године. Подаци везани за Сомбор су упоређени са подацима о Суботици и Новом Саду, пошто се ради о градовима са сличном структуром становништва и привреде. Рад је највећим делом написан на основу званичних државних статистика и грађе сомборског магистрата.

5) *Сомбор у току Првог светског рата*, Споменица историјског архива Срем 13 (2014), 42–57. У раду је обрађена историја Сомбора, административног и привредног центра Бачко-бодрошке жупаније, током Првог светског рата. Обухваћена су национална, политичка и привредна питања проистекла из рата. Показано је како је рат продубио ваћ постојеће националне поделе између Срба и Буњеваца с једне и Мађара с друге стране. Истовремено, целокупно становништво је сносило исте последице проистекле из ратних потешкоћа: инфлацију, осиромашење, ратну производњу, повећање фискалних намета и сл. После пробоја Солунског фронта у Сомбору је организован српски Народни одбор. Србима су се махом прикључили и Буњевци. Судбина Сомбора је решена на Великој народној скупштини Срба, Буњеваца и осталих Словена у Новом Саду 25. новембра 1918, када је донета одлука о присаједињењу Баната, Бачке и Барање Краљевини Србији. Рад је написан на основу грађе из Историјског архива Сомбора.

6) *Национално питање на Угарском сабору од 1861. до 1868. године*, Зборник Матице српске за историју 90 (2014), 71–99. У раду се разматра национално питање на Угарском сабору од првог покушаја 1861. да се после револуције донесе закон о народностима до његовог коначног усвајања 1868. године. Саборске расправе су приказане на основу саборских дневника. Пажња је посвећена раду малобројних српских и румунских посланика који су покушали да издејствују што повољнији положај за своје сународнике у Угарској.

Предложена тема докторске дисертације кандидата Кристиана Јерића гласи: ***Срби „владиновци“: српски политичари у ужој Угарској, присталице угарске владе (1867–1905).***

2. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДИСЕРТАЦИЈЕ.

Предмет предложене докторске дисертације јесте политичко деловање Срба, присталица угарске владе, на државном нивоу – у угарском Сабору, на локалном нивоу – у градским и жупанијским органима и на српском аутономном нивоу – у оквирима српске црквено – школске аутономије. Хронолошки опсег рада одређен је Аустро-угарском нагодбом 1867, којом је створена двојна, Аустро-Угарска монархија и којом је Угарска, као земља мађарске политичке нације, стекла независну унутрашњу управу, и распадом

мађарске Слободумне странке 1905, која се до тада налазила на власти. Рад се територијално односи на подручје уже Угарске, тј. на подручје Угарске без аутономне Краљевине Хрватске и Славоније. Такав приступ условљен је чињеницама да је Хрватска и Славонија представљала засебно политичко подручје и да је деловање провладиних српских политичара у Хрватској и Славонији у односном периоду већ обрађено у историографији.

Деловање српске опозиционе партије, Српске народне слободумне странке (СНСС), и партија насталих њеним распадом током девете деценије 19. века темељно је истражено у историографији. Оно је било везано за српско и уопште за национално питање у Угарској. Законом о народностима, усвојеним 1868, Угарска је дефинисана као земља једне, мађарске, политичке нације. На темељу тог схватања, током наредних неколико деценија спровођена је асимилациона политика немађарских народа у циљу претварања Угарске у мађарску националну државу. Опозициони српски политичари су се супротстављали и државном устројству Аустро-Угарске и политици спровођеној у Угарској. Насупрот присталицама ове политичке опције, у ужој Угарској су истовремено деловали Срби, присталице угарске владе, који су постепено, како се дуалистички режим учвршћивао, преузели примат међу српским бирачима и готово сасвим потисли у други план опозиционе политичаре на државном и локалном нивоу. Реч је о државним, жупанијским и градским чиновницима и људима пореклом из угледних породица који су каријере градили подржавајући постојеће државно устројство. Стога је предмет ове докторске дисертације проучавање њиховог свеукупног политичког деловања у наведеном територијалном и временском оквиру.

У складу са предметом, стоје и циљеви дисертације. Они обухватају следеће конкретне аспекте: 1) идентификација Срба, политичара, присталица угарске владе; 2) разлози њиховог опредељења да делују унутар владајуће мађарске странке; 3) њихов став према програму СНСС; 4) чиниоци који су утицали на пораст њиховог утицаја међу српским бирачима; 5) њихов конкретан утицај на поједине одлуке угарске владе, односно на рад жупанијских и градских управних органа; 6) њихов став према српској народно-црквеној аутономији у Угарској; 7) њихов допринос побољшању положаја Срба у Угарској; 8) однос српског друштва у Угарској према Србима, присталицама угарске

влaде; 9) писање штампе о њиховом деловању; 10) њихов рад унутар српских и мађарских културних удружења; 11) њихово виђење односа Аустро-Угарске и Србије; 12) њихов став о српском питању на Балкану.

Предложена тема до сада није била монографски обрађена у историографији и о њој готово да не постоји научна литература. Према томе, предложена тема је потпуно оригинална и захтева фундаментално и темељно истраживање веома значајног, а занемареног, аспекта политичког живота Срба у Угарској у другој половини 19. и почетком 20. века.

3. ОПИС САДРЖАЈА (СТРУКТУРЕ ПО ПОГЛАВЉИМА) ДИСЕРТАЦИЈЕ.

Предложена дисертација биће тематски и тематско-хронолошки структурирана и подељена у осам целина, укључујући предговор и закључак.

У Преговору ће кандидат објаснити значај теме, изнети циљ истраживања и краћи критички осврт на коришћену литературу и изворе.

Уводно поглавље биће насловљено *Друштвено – политички оквир*. У њему ће укратко бити изнета историја државног уређења Аустрије до Нагодбе из 1867, са посебним освртом на српску територијалну аутономију, Војводство Србија и Тамишки Банат. Аустро-угарска нагодба, као основни Закон државе биће детаљно представљена, као и законска регулатива Угарске усвојена након Нагодбе која се односила на политичко устројство Угарске, рад Сабора са посебним освртом на веома рестриктивни изборни систем у погледу бирачког права, рад локалних административних органа и на национално питање. Кандидат ће такође детаљно представити демографску и националну структуру српског народа у Угарској у односном периоду. На тај начин пружиће се општи контекст, неопходан за разумевање теме.

Наредно поглавље, насловљено *Деакова српска странка*, односиће се на раздобље од 1869. до 1875. године. У том периоду је опозициона СНСС дефинисала свој (Бечкеречки) програм, оштро се супротстављала Аустро-угарској нагодби и угарском Закону о народностима из 1868. и остваривала доминацију међу српским бирачима у Угарској. Кандидат ће обрадити став мађарске политичке елите према Бечкеречком програму и СНСС, као и став дела конзервативних српских политичара, присталица мађарског политичара Ференца Деака, који се са тим програмом нису

слагали, сматрајући да би Србима у Угарској противљење властима могло донети више штете него користи.

У поглављу *Срби „владиновци“ потискују „народњаке“* биће обрађено раздобље од 1875. до 1884. У њему је дошло до успостављања политичке стабилности у Угарској и учвршћивању мађарске Слободоумне странке Калмана Тисе на власти. У таквим условима је дошло до опадања популарности СНСС међу српским бирачима, који су постали више заинтересовани за материјална и животна питања, него за јалову опозицију основану на државним и националним проблемима. Отуда су Срби владиновци у овом периоду почели да остварују боље изборне резултате од српских опозиционих политичара.

Наредно поглавље, насловљено *Срби међу мађарском политичком елитом*, биће посвећено Србима државним и локалним чиновницима, који су чинили политичку окосницу мађарске владе у српској средини. Кандидат ће размотрити положај Срба, припадника муниципијских управних органа и представити биографије малобројних, али важних, Срба који су били на високим местима у државној служби. Реч је превасходно о следећим личностима: Александру Стојачковићу и Павлу Трифунцу, службеницима Министарства унутрашњих послова; Теодору Мандићу службенику Министарства просвете и богочасти; Милошу Димитријевићу и Милану Заки, великодостојницима у Бачкој жупанији, барону Федору Николићу од Рудне у Торонталској жупанији и барону Милошу Бајићу од Варадије у Тамишкој жупанији. Сем тога, биће указано на поједине утицајне српске породице у градовима у којима је српски народ био знатније бројчано заступљен (Сомбор, Нови Сад, Кикинда, Велики Бечкерек, Велика Кикинда, Пачнево), чији су припадници политички наступали са провладиних позиција у циљу личне афирмације.

У поглављу насловљеном *Срби „владиновци“ на Угарском сабору 1887–1905* биће детаљно обрађена делатност Срба, посланика на угарском Сабору, изабраних на листи владајуће Слободоумне странке. Како у овом периоду српске опозиционе странке, настале распадом СНСС, нису успевале да добију ни један посланички мандат, Срби „владиновци“ су заправо били једини представници српског народа у Сабору. Кандидат ће посебно испитати да ли су и у којој мери су ови посланици успели да својим радом допринесу побољшању положаја становништва округа у којима су изабрани.

У последњем поглављу под насловом *Срби „владиновци“ и српска црквено-народна аутономија* кандидат ће обратити деловање провладиних српских политичара у оквирима српске црквено-народне аутономије. Будући да су се изборни систем за српске црквено-народне саборе, као и њихове ингеренције, битно разликовали од делокруга угарског Сабора и локалних управних установа, политичари опозиционе орјентације су успевали да у том оквиру задрже већину у односу на „владиновце“. Кандидат ће испитати ставове ове мањинске групације према најважнијим питањима која су заокупљала пажњу ондашњих представника српског народа на аутономним саборима, као што су однос према патријарху Герману Анђелићу и усвајање Јединственог статута, акта који би заменио све до тада важеће појединачне прописе о српској црквено-народној аутономији.

У *Закључку* ће бити изнети најважнији резултати истраживања и биће указано на нека питања која би евентуално остала отворена.

4. ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ОД КОЈИХ ЋЕ СЕ ПОЛАЗИТИ У ИСТРАЖИВАЊУ.

Хипотезе од којих ће кандидат поћи у истраживању јесу следеће:

- 1) Аустро-угарска нагодба 1867. је омогућила услове за развој парламентарног и политичког живота у Угарској.
- 2) Мађарска политичка елита је национално питање у Угарској решила на основу једне политичке нације.
- 3) Српски опозициони политичари из Српске народне слободоумне странке су одбацили Аустро-угарску нагодбу и захтевали су заокруживање територија жупанија по националном принципу.
- 4) Угарска влада је сматрала да је програм СНСС уперен против територијалне целовитости Угарске и тежила је да сузбије њен утицај.
- 5) Део српске интелигенције је сматрао да је програм СНСС опасан и штетан по српски народ јер је водио у сукоб са угарском владом.
- 6) СНСС је након почетног успона почела да губи популарност међу српским бирачима.
- 7) Српски бирачи су се временом више интересовали за економско-егзистенцијална него за државно-правна питања.
- 8) Угарска влада је тежила да приликом избора за Угарски сабор у изборним срезовима са српском већином истакне кандидате Србе.

9) Српски политичари наклоњени угарској влади стекли су значајан утицај међу српским бирачима.

10) Поред угарских муниципија и угарског Сабора, српски политичари блиски влади имали су утицај и на подручју српске црквено-народне аутономије, не само у својству посланика на Српском црквено-народном сабору, већ и као информатори угарске владе о раду српских аутономних органа.

11) Српске присталице угарске владе су узимали учешће у раду српских и мађарских културних удружења.

5. МЕТОДЕ КОЈЕ ЋЕ СЕ У ИСТРАЖИВАЊУ ПРИМЕНИТИ.

Кандидат ће у истраживању применити уобичајени метод историјске науке: прикупљање и анализа научне литературе, објављених и необјављених историјских извора и потом синтеза према наведеној структури. Важно је истаћи да ће ова дисертација бити написана превасходно на основу необјављених и објављених историјских извора. Најважнији извори за истраживање ове теме похрањени су у Мађарском земаљском архиву у Будимпешти, Рукописном одељењу Сечењијеве земаљске библиотеке у Будимпешти, Архиву Војводине у Новом Саду, историјским архивима Новог Сада, Сомбора, Суботице, Зрењанина, Кикинде и Панчева и Архиву САНУ у Сремским Карловцима. Списак архивских и библиотечких фондова које ће кандидат проучити приложен је уз списак предложене литературе.

6. ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ И НАУЧНИ ДОПРИНОС.

Од ове дисертације се конкретно очекује да свеобухватно испита, анализира и представи рад Срба, политичара из Угарске, присталица угарске владе, који је, премда значајан у другој половини 19. века, остао до сада потпуно занемарен и у српској и у мађарској историографији.

7. ЗАКЉУЧАК

Комисија закључује следеће:

- 1) Кандидат је потпуно квалификован за израду предложене докторске дисертације.
- 2) Предложена тема докторске дисертације је оригинална и дисертација ће представљати значајан допринос историјској науци.
- 3) Предложени садржај и структура дисертације су одговарајући и у свему усклађени са темом.

На основу свега напред наведеног, Комисија је слободна да препоручи Научно-наставном већу Филозофског факултета Универзитета у Београду да одобри предлог теме докторске дисертације кандидата Кристиана Јерића Срби *„владиновци“: српски политичари у ужој Угарској, присталице угарске владе (1867–1905).*

У Београду,
21. маја 2015.

Чланови комисије:

Проф. др Сузана Рајић

Проф. др Милош Јагодић

Доц. др Чедомир Антић

Проф. др Радош Љушић, ментор
